

УДК 340.0(477):347.963:343.163

Губар Сергій Володимирович –
кандидат юридичних наук, старший
викладач кафедри історії держави та
права Національної академії
внутрішніх справ

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ УСРР У ПЕРІОД КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА (1927–1933 РР.)

Визначено пріоритетні напрями діяльності та завдання, що ставилися перед прокуратурою УСРР у період колективізації сільського господарства. Встановлено, що діяльність органів прокуратури УСРР на рубежі 1920–1930-х рр. визначалася керівництвом ВКП(б) і мала на меті реалізацію державного господарсько-політичного курсу направлено на радикальну зміну соціально-економічних відносин в українському селі.

Ключові слова: прокуратура; колективізація; хлібозаготівлі; куркульство; революційна законність.

Дослідження політико-економічного курсу радянської держави на рубежі 1920–1930-х рр. уже тривалий час привертає до себе увагу як вітчизняних, так і зарубіжних учених, адже за короткий проміжок часу вдалося досягти стрімкого розвитку окремих галузей економіки, зокрема, сільського господарства. На сьогодні існують численні публікації, присвячені розкриттю причин, сутності та наслідків політики колективізації, однак залишається недостатньо висвітленим механізм реалізації цієї політики, вагомою складовою якою була діяльність органів прокуратури.

Основні віхи в історії прокуратури України досліджували С. Березовська, Л. Давиденко, В. Клочков, М. Маляров, А. Мичко, В. Мурза, А. Рогожин, І. Субочев, В. Сухonos, І. Усенко, С. Черниченко, Д. Яковенко. Окремі аспекти діяльності прокуратури в Україні розкривали зарубіжні вчені: П. Соломон, Х. Ода, Р. Шарлет.

Метою цього дослідження є висвітлення діяльності прокуратури УСРР в умовах колективізації сільського господарства.

Розпочинаючи “соціалістичну реконструкцію” сільського господарства, сталінське керівництво від самого початку розуміло, що

вона буде супроводжуватися масштабними заходами як економічного, так позаекономічного примусу щодо селянства. Тож запорукою її успішного проведення була мобілізація сил і можливостей усіх без винятку партійних, радянських, державних органів, зокрема, прокуратури.

Згідно з постановою ВУЦВК від 28 червня 1922 р. про створення у складі Народного комісаріату юстиції УСРР державної прокуратури УСРР, на неї покладалося здійснення адміністративного і судового нагляду [1]. Сутність першого з них полягала у здійсненні нагляду від імені держави за законністю дій усіх органів влади, господарських, громадських, приватних організацій і приватних осіб та опротестування постанов, що порушували закон. Сутність судового нагляду зводилася до порушення кримінального переслідування, безпосереднього нагляду за діяльністю органів слідства і дізнання в галузі розкриття злочинів, підтримання обвинувачення в суді, участі в цивільному процесі, нагляді за правильністю тримання заарештованих під вартою.

Для роз'яснення органам прокуратури головних завдань і методів їх діяльності на селі в період колективізації Народним Комісаріатом Юстиції (НКЮ) УСРР було підготовлено Директивного листа, у якому, зокрема, зазначалося, що "робота прокурорського нагляду зводиться до боротьби за здійснення всіма органами влади в їхній практичній роботі політики нашої партії та уряду, до боротьби з явищами та особами, що зривають наше соціалістичне будівництво" [2, п. А]. Таким чином прокурорам чітко і недвозначно вказувався об'єкт їх боротьби, а форми і методи цієї боротьби були різними і в період колективізації обумовлювалися характером сезонних сільськогосподарських робіт.

Під час посівних кампаній прокурорів спрямовували переважно на проведення профілактичної роботи з акцентуванням їх головної уваги на перевірці підготовки до сівби, мобілізації насінневих фондів, зборі та очищенні насіння, забезпеченні живого тягла фуражем, організації громадського харчування тощо [3]. Так, виявивши відсутність ланцюгів та сит, потрібних для укомплектування сільгоспмашин, прокурор Радомишльської дільниці повідомив про це Прокуратуру республіки, яка звернулася до керівництва заводу ім. Письменного з вимогою пояснити причини несвоєчасного виконання завдань та з настійною рекомендацією негайного налагодження роботи [4, арк. 127].

Таким чином, виявивши порушення, прокурори, передусім, уживали заходів щодо їх усунення і налагодження роботи господарств, дотримуючись вимог "революційної законності" і рішуче долаючи "опір класово-ворожих елементів". Партійно-радянське керівництво застерігало від захоплення масовою репресією під час посівних

кампаній: “Наше завдання... полягає не в зворушенні великої кількості справ, але в показовості та важливості їх... Надзвичайно велика кількість справ свідчить про перекручення карної політики в засівній кампанії” [5, арк. 18].

Водночас не всім прокурорам вдавалося вчасно зрозуміти, якої ж саме лінії потрібно дотримуватися при проведенні тієї чи іншої політико-господарської кампанії. Так, до 20 квітня 1931 р. прокурорами УСРР було порушено 2427 кримінальних справ, пов’язаних з весняною посівною. Прокуратурою Найвищого суду такі дії було охарактеризовано як “перекручення карної політики” і “запропоновано” 22 прокуратурам, які порушили найбільшу кількість справ, “... негайно переглянути їх та менш значні або зовсім закрити, або скерувати в дисциплінарному порядку” [5, арк. 18]. Водночас зверталась увага на той факт, що при великій загальній кількості порушених справ “надзвичайно мало справ розпочато проти куркульсько-заможницьких прошарків села” [6, с. 104]. Прокурорам належало пам’ятати визначальну сталінську тезу про посилення класової боротьби відповідно до успіхів будівництва соціалізму, тож винуватих за зриви в сільськогосподарських кампаніях потрібно було шукати, передусім, серед куркулів.

Отже, у весняних посівних кампаніях компартійно-радянське керівництво вимагало від прокуратури послідовно проводити політику, спрямовану на “ліквідацію куркульства як класу”, без обмежень притягаючи їх до кримінальної відповідальності, водночас, стосовно інших соціальних верств вживати, передусім, заходів профілактичного характеру та дисциплінарного впливу, сприяючи таким чином успішному проведенню весняних сільськогосподарських робіт.

Під час збиральної кампанії на прокуратуру покладалися інші завдання і в значно більшому обсязі: по-перше, сприяти хлібозаготівлі, по-друге, продовжувати наступ на куркуля, по-третє, схилити бідняцько-середняцькі маси селянства до вступу в колгосп. Тому прокурори повинні були таким чином провадити досудове і судове слідство, щоб кожною кримінальною справою досягати виконання усіх названих завдань. Наприклад, народний суд Бориславського району засудив кількох куркулів за ст. 58 Кримінального кодексу УСРР (невиконання твердих завдань) до штрафу. Судовий виконавець, який виїхав виконувати вирок, дозволив куркулям продати свою худобу і таким чином сплатити штраф. “І тільки дільничний прокурор своєчасно реагуючи на це, – зазначав А. Зільбершейн, – дав змогу народному суду виправити свою лінію” [7, с. 317]. Отже, незважаючи на те, що санкція ст. 58 Кримінального кодексу УСРР давала судді право вибору: чи позбавлення волі, чи штраф, на практиці до куркуля

належало застосовувати обидва види покарання і таким чином забезпечувати державу хлібом та ліквідувати куркуля як клас.

Для виконання завдань, поставлених партією в політико-господарських кампаніях на селі, прокуратурі належало широко залучати місцевий актив. “Ефективність роботи органів юстиції, – зазначав помічник Генерального прокурора республіки Г. Железнодорожський, – залежить не скільки від того, що багато розв’язано справ, і розв’язано їх правильно в суті та своєчасно, а від того, як робота органів юстиції допомагає залучити найширші кола колгоспної та бідняцько-середняцької маси до участі в хлібозаготівельній кампанії” [8, с. 294]. Форми громадсько-масової роботи прокуратури були різними. Однією з найбільш поширених була організація груп сприяння прокуратурі, на які, згідно з інструкцією НКЮ “Про масову роботу органів юстиції”, покладалося провадження певних обстежень як разом із прокурором, так і самостійно, інформування про всі випадки порушення законів, постанов чи розпоряджень та ін. [9, п. V]. За офіційними даними, у 1931 р. в УСРР діяло 1375 груп сприяння прокуратурі із загальною кількістю активістів – 6500 осіб [10, с. 253]. Звісно, частина їх існувала лише на папері, до того ж, належна увага цій формі роботи приносила очікувані партією результати. Так, у с. Припутнях Ічеського району завдяки активу та групі сприяння прокуратурі було виявлено 20 ям закопаного хліба. Справу було заслухано в показовому порядку, унаслідок цього 87 одноосібників виконали свої завдання щодо здавання хлібу та вступили до колгоспу [11, арк. 2]. Ця подія особливо вражає, якщо взяти до уваги, що вона відбулася у грудні 1932 р.

Зміст завдань, що ставилися перед прокуратурою в роки колективізації, значною мірою визначався розумінням сутності революційної законності. У процесі політико-господарських кампаній, розгорнутих на рубежі 1920–1930-х рр., йому було дано достатньо лаконічне і чітке пояснення: “революційну законність викликає господарська необхідність” [12, с. 522]. Показово, що через кілька років “основою революційної законності” Сталін назвав закон від 7 серпня 1932 р., що відомий як “закон про п’ять колосків” [13, с. 50].

Працівникам прокуратури не завжди вдавалося визначити форму поєднання норм радянського права із сутністю революційної законності. У таємному інформаційному листі на адресу партійно-радянського керівництва УСРР Народний комісар юстиції та Генеральний прокурор республіки В. Поляков повідомляв про збільшення кількості кримінальних справ, порушених за фактом зловживання владою, а саме: у 1928 р. було порушено 1663 такі справи, у 1929 р. – 1902, у 1930 р. – 2112, у 1931 р. – 2500 [14, арк. 90]. Таке збільшення пояснювалося

особливостями проведення хлібозаготівельних кампаній. Прагнучи будь-що виконати план хлібоздачі, і, за можливості, максимально швидкими темпами, представники місцевої влади вдавалися до найгрубіших порушень законності: осіб, які вчасно не здавали хліб, били, інсценували розстріл, садили в ями, в яких морили голодом, не давали спати, голими виганяли на мороз, тримаючи їх там по кілька годин [14, арк. 93–107].

Прокуратура УСРР здійснювала спроби перешкодити зловживанням місцевої влади, однак її стосунки з місцевими органами влади та управління складалися не просто. Про випадки втручання останніх у роботу органів юстиції Прокуратура республіки повідомляла ЦК КП(б)У ще з кінця 1920-х рр., а під час проведення хлібозаготовчих кампаній на початку 1930-х рр. втручання набуло масового характеру. Адже головними адміністративними органами, які забезпечували стягнення сільгосподатку, були сільради і райвиконкоми. Для цього їм було надано дуже широкі права. Так, постановою ВУЦВК і РНК УСРР “Про поширення прав місцевих рад щодо сприяння виконанню загальнодержавних завдань і планів” від 3 липня 1929 р. передбачалося: “Дозволити сільським радам... накладати на окремих господарів, які... ухилятимуться від здачі хліба, адміністративні штрафи у межах п’ятикратного розміру вартості хліба, що його слід здати, продаючи в разі потреби майно відповідних господарств з торгів” [15].

На ґрунті цієї постанови зловживанням місцевої влади не було меж. Так, у Лепетихському районі за для стягнення штрафу, накладеного на куркуля (звісно, у п’ятикратному розмірі), місцевою адміністрацією було продано його будинок всього лише за 20 крб., косарку – за 1 крб. 50 коп., кожуха – за 1 крб. [16, п. 4 “г”].

Органи прокуратури намагалися вживати заходів для відновлення законності: порушували кримінальні справи, у всіх випадках ставили до відома місцеві райвиконкоми і райпарткоми, пропонуючи скасувати незаконні постанови. На сьогодні відомі факти і виправлення помилок сільських органів, і залишення повідомлення без уваги, а також і тиску на прокуратуру з метою приховати допущені зловживання. Наприклад, у с. Мушкутинці Дунаєвського району в 1931 р. план хлібозаготівлі по куркульських господарствах було виконано на 127 %, однак зроблено це було шляхом стягнення твердого податку із 33 господарств, хоча райвиконкомом було затверджено лише 16 планових куркульських господарств, таким чином план хлібозаготівлі було виконано наполовину за рахунок середняків. Прокуратура повідомила цей факт райпарткому і райвиконкому, однак, як зазначається в

доповідній записці Дунаєвського дільничного прокурора Рогінця "... місцеві органи на викривлення класової лінії не досить звертають уваги, силами ж прокуратури усунути всі ці негативні явища досить тяжко" [17, арк. 19].

Інколи це було не просто тяжко, а й спричиняло негативні наслідки для самих прокурорів. Так, Старобільський дільничний прокурор звернувся до місцевих органів з питанням про потребу виправити лінію щодо розселення куркулів. З того часу райпартком створив для нього неможливу для роботи атмосферу. У відповідь на повідомлення прокурора про зловживання під час хлібозаготівлі його виключили з партії [14, арк. 108]. Таким чином місцеві органи намагалися примусити органи прокуратури продовжувати їх лінію щодо хлібозаготівлі, за невиконання цього притягали до партійної відповідальності, звинувачуючи у "правому ухилі".

Отже, можна констатувати, що діяльність органів прокуратури УСРР на рубежі 1920–1930-х рр. визначалася компартійно-радянським керівництвом і була спрямована на реалізацію державного господарсько-політичного курсу на радикальну зміну соціально-економічних відносин в українському селі. Основні напрями, характер і завдання прокуратури обумовлювалися характером сезонних сільськогосподарських робіт. Діяльність органів прокуратури перебувала під жорстким контролем місцевих партійних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення про прокурорський нагляд : Постанова ВУЦВК від 28 черв. 1922 р. // Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. – 1922. – № 28. – Арт. 440.
2. Про завдання та методи роботи міських та дільничних прокуратур : Директивний лист Наркомюсту УСРР від 26 жовт. 1930 р. // Бюлетень Народного Комісаріату Юстиції та Найвищого суду УСРР. – 1930. – № 16. – Арт. I.
3. Житловський О. Робота органів прокуратури в зв'язку з сільськогосподарською виробничою кампанією / О. Житловський // Червоне Право. – 1930. – № 3. – С. 121–124.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 8. – Оп. 14. Спр. 1226. – 681 арк.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 8. – Оп. 14. – Спр. 1065. – 24 арк.
6. Єгоров. Органи юстиції у весняній засів кампанії / Єгоров // Революційне Право. – 1931. – № 2–3. – С. 100–105.

7. Зільбершейн А. Підсумки роботи органів юстиції УСРР у хлібозаготівній кампанії 1930/31р. / А. Зільбершейн // Революційне Право. – 1931. – № 6–8. – С. 315–319.

8. Железнодорожский Г. Хлібозаготівлі і органи юстиції / Г. Железнодорожский // Революційне Право. – 1932. – № 6–8. – С. 293–305.

9. Про масову роботу органів юстиції : Інструкція НКЮ від 20 трав. 1931 р. // Бюлетень Народного Комісаріату Юстиції УСРР. – 1931. – № 16. – Арт. 89.

10. Поляков В. Десять років боротьби за революційну законність / В Поляков // Революційне Право. – 1932. – № 9–10. – С. 251–254.

11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України У. – Ф. 8. – Оп. 15. – Спр. 367. – 59 арк.

12. Чергові завдання органів юстиції в умовах розгорнутого соціалістичного будівництва // Вісник Радянської Юстиції. – 1929. – № 8. – С. 521–524.

13. Тов. Сталін про революційну законність на даному етапі і про завдання в боротьбі з рештками ворожих клас (з доповіді на січневому пленумі ЦК та ЦКК ВКП(б)) // Революційне Право. – 1933. – № 2. – С. 49–51.

14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 5488. – 114 арк.

15. Вісті ВУЦВК. – 1929. – 14 липня.

16. Про участь органів юстиції в переведенні хлібозаготовчої та осінньої засів кампанії : Постанова колегії НКЮ на доповідь оргінстру від 20 квіт. 1931 р. // Бюлетень Народного Комісаріату Юстиції УСРР. – 1931. – № 12. – арт. 1 б.

17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 8. – Оп. 14. – Спр. 1224. – 321 арк.